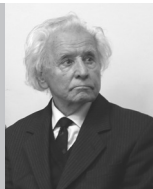

Amerikos lietuvių autorių darbai apie lietuvių žurnalistikos istoriją

Bronius Raguotis

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto
Žurnalistikos institutas
Bernardinų g. 11, LT-01124

Santrauka. Šis straipsnis – tai mokslo darbų žurnalo „Žurnalistikos tyrimai“ 2008 m. paskelbtos autoriaus publikacijos „Amerikos lietuvių autorių darbai apie lietuvių žurnalistikos istoriją“ tąsa.¹ Tai antroji minėtos publikacijos dalis, kuri apims tolesnį laikotarpį – 1905–1919 m. Straipsnyje nagrinėjami tik tuo laiku Amerikos spaudoje, atskiruose leidiniuose skelbti Amerikos lietuvių tekstai lietuvių periodikos istorijos temomis. Darbe siekiama atskleisti, kas nauja tuo laikotarpiu atsirado Amerikos lietuvių autorių darbuose, kokių pakitimų atsirado palyginti su ankstesniu (1879–1904 m.) periodu.

Reikšminiai žodžiai: lietuvių periodinės spaudos istorija, istoriografiniai darbai.

Amerikos lietuvių autorių požiūrio, nuomonės, interpretacijos kitimas atskleidžiamas tos šalies ir Lietuvos visuomenės gyvenimo bei spaudos kontekste. Pirmiausia pabrėžtina nauja, išskirtinė Amerikos lietuvių spaudos padėtis, susijusi su vėlesniu lietuviškos spaudos atgavimu.

Neabejotinai svarbūs buvo 1905–1907 m. įvykiai Rusijoje ir Lietuvoje. Po jų labai suintensyvėjo Lietuvos žmonių emigracija į Ameriką. Su šiomis emigracijos bangomis sustiprėjo profesinis intelektinis Amerikos lietuvių laikraščių ir knygų lygmuo.

¹ „Žurnalistikos tyrimai“ 2008, p. 107–116, 2008.

Kontekstui itin reikšmingi politiniai Pirmojo pasaulinio karo veiksniai. Ypač išskirtini Lietuvos nepriklausomybės, valstybingumo atkūrimo klausimai, tarp jų ir Amerikos lietuvių spaudos vaidmuo tuose procesuose.²

Tokie konspektiškai nubrėžti žinomi 1905–1919 m. įvykiai ir įtaka brandino istorinę Amerikos lietuvių sąmonę, ugdė jų gebėjimus istoriškai apibūdinti nacionalinės spaudos raidą, jos reiškinius, asmenybes, problemas.

Išskirtinė, nauja apžvelgiamojo laikotarpio ypatybė buvo tai, kad, remiantis istorine medžiaga (praėjus ir vyresnės kartos lietuvių rašytojų-publicistų kūryba) buvo kelti žurnalistikos, publicistikos teorijos klausimai. Per spaudos istoriją eita į spaudos teorijos sritį. Šiame kontekste pažymėtinas vienas ryškiausių tokios problematikos ir krypties poeto ir publicisto Kleopo Jurgelionio straipsnis, publikuotas „Laisvosios minties“ žurnale.³ Jame aptariami V. Kudirkos, Žemaitės, G. Petkevičaitės-Bitės ryšiai ir santykiai su žurnalistika, minėtųjų autorių tos srities darbais bei jūsavitumas.

Autorius pateikė įdomių, netikėtų, kategoriškų ir ginčytinų pastebėjimų. K. Jurgelionio teigimu, nei Lietuvoje, nei Amerikoje nesą „nei vieno gero ar tam tikrais, laikraštiniškai privalomais gabumais pasižymėjusio publicisto“ mintyje turima lietuvių publicisto – B. R.). Vadinamąjį „laikraštiniško <...> instinktą“ turėjo V. Kudirka, bet ir jis jo neišplėtojo. V. Kudirkai tokį „instinktą“ autorius priskyrė taip pat abejodamas („gal tik“ – B. R.).

Remiantis K. Jurgelioniu, „tik viena Žemaitė tikėtų dirbti prie laikraščio speciale reportere“. Tokią savo nuomonę jis grindžia Žemaitės grožinės literatūros kūriniiais. „Žemaitės <...> visi vaizdeliai sulig savo aiškumo, gyvumo, vaizdingumo yra tikro Amerikos laikraščių reporterio pranešimai.“

² Misiūnas R. Informacinių kovų kryžkelėse. JAV lietuvių informacinės kovos XIX a. pab. – 1922. V, 2004, 374 p.

³ Jurgelionis Kl. Padrikos pastabos // Laisvoji mintis, 1913 m. Nr. 44.

Kaip matyti, K. Jurgelionis Žemaitės grožinę kūrybą yra linkęs apibūdinti kaip reporterio praktiką, priskirti ją žurnalistikai. Remiantis amerikiečių spaudos pavyzdžiu, reportažas („reporterio pranešimai“) yra „žinių, įdomesnių dalykų aprašymo ir *interview* kombinacija“. K. Jurgelionis apgailestavo, kad tokius „pranešimus rašant“ nesiremia ma Žemaitė, kurią, jeigu būtų leidęs dienraštį, jis būtų norėjęsamdyti „už reporterę“.

Taip ginčytinai K. Jurgelionis suvokė grožinės literatūros ir žurnalistikos santykį. Bet rašydamas apie beletristikos kūrėją G. Petkevičaitę-Bitę kritiškai vertino jos kaip laikraštinkės kūrybą. Kaip pažymima straipsnyje, ji „įsisiurbė į laikraštijos darbą, ar tikriaus gal laikraštija įsisiurbė ją savin“. Tai, K. Jurgelionio teigimu, pakenkė jai kaip menininkei, ir G. Petkevičaitė-Bitė suklydo pasukusi į publicistiką ir laikraštinkystę (taip teigti apie šios rašytojos kūrybos kelią taip pat ginčytina – B. R.).

K. Jurgelionio straipsnis aptartas pradžioje ir plačiau, nes priklausė prie kitų istoriškai teorinių Amerikos lietuvių autorių darbų, skirtų žurnalistikai.

Panašaus pobūdžio buvo ir į lietuvių kalbą išversta austrų teoretiko Emilio Loeblio (Liobl) knyga „Kultūra ir spauda“⁴ 1911–1912 m. ji spausdinta „Vienybės lietuvininkų“ laikraštyje, išleista atskirai. Joje pateikta spaudos istorijos žinių, didžiausias dėmesys kreiptas į įvairius žurnalistikos teorijos ir praktikos dalykus. Išnašose įterpta ir lietuviškos spaudos pavydžių.

Pirmieji specialesni, solidesnės apimties šio laikotarpio lietuvių autorių darbai atgręžti į tos šalies lietuvių periodikos pradžią. Apie ją buvo rašyta dar 1885 m. Jonas Šliūpas, kaip žinoma, tada „Aušroje“ parengė pirmojo Amerikos lietuvių laikraščio „Gazieta lietuviška“ apžvalgą. Su ja susipažinti, ypač tuo metu, galėjo tik labai nedaug Amerikos lietuvių, nes „Aušros“ prenumeruota vos vieną kitą dešimtį egzempliorių. Todėl kritiška, neigiama J. Šliūpo nuomonė apie pirmąjį laikraštį, jo leidėją ir redaktorių Mykolą Tvarauską kažin ar turėjo didesnę įtaką.

⁴ Loeb E. Kultūra ir spauda. Chicago, Ill. 1912, 152 p.

Juo labiau kad J. Šliūpas, remiantis jo paties atsiminimais, 1884 m. atvykęs į Ameriką, pirmose savo kalbose teigiamai atsiliepė apie M. Tvarauską.⁵ Bet susipažinęs su leidinio „Gazietas lietuviška“ komplektu jis iš esmės pakeitė požiūrį į tą laikraštį ir į jo autorių M. Tvarauską.

Žurnalistinė ir kūrybinė M. Tvarausko veiklą, galima sakyti, nuo pradžios lydėjo įtarinėjimai ir nepalanki, priešiška atmosfera. Tokią poziciją M. Tvarausko atžvilgiu įtvirtino J. Šliūpas, kai po 25-erių metų iš istorinės perspektyvos „Laisvosios minties“ žurnale (1910 m.) vėl pateikė tą pačią apžvalgą, kuri buvo įdėta „Aušroje“. Minėta apžvalga papildyta kritišku M. Tvarausko kitų leidinių vertinimu.⁶

Tas pats J. Šliūpas 1910 m. straipsnyje „Lietuviai Amerikoje“, galima sakyti, vėl grįžo prie pirmųjų Amerikos lietuvių laikraščių („Gazietas lietuviškos“, 1879–1880; „Vienybės lietuvininkų“, nuo 1886 m.; „Saulės“ nuo 1888 m.).⁷ Kaip teigia autorius, jie buvę tokie *nejaukūs ir šiurkštūs*, tokie *moralishkai patizę*, kad „šiandien (1910 m. – B. R.) skaitant net veidas kaista, prakaitas išpilia“. Prie tokio lietuviškos spaudos pradžios pobūdžio prisidėjo ir pats J. Šliūpas, redaguodamas to laikotarpio laikraščius, bendradarbiaudamas kituose leidiniuose.

Tenka pabrėžti, kad ir aptariamuoju laikotarpiu lietuviškų laikraščių ir apskritai spaudos būseną moralės požiūriu iš esmės nebuvo labiau pakitusi. Minėtame „Laisvosios minties“ žurnale rašant apie trečiąją Amerikos lietuvių laikraštinių suvažiavimą (1912 m.) minėtame buvo teigiama, kad lietuviškoji tos šalies periodika yra „šlykšti, purvina“, joje viešai skelbiami tokie dalykai ir tokie posakiai, kuriuos „tik karčiamose išgirsti tegalėtum“.⁸

Dėmesio centre atsidūrę Amerikos lietuvių spaudos pradžios klausimai žurnalistikos veikėjams pasiūlė mintį tyrinėti tolesnę tos spaudos

⁵ Šliūpas J. Rinktiniai raštai.V, 1970, p. 344–346.

⁶ Šliūpas J. Pirmutiniai lietuviški spaudiniai Amerikoje // Laisvoji mintis, 1910 nr. p. 1–4.

⁷ Šliūpas J. Lietuviai Amerikoje. // Ten pat, 1910, nr. 6.

⁸ Šis bei tas iš chronikos // Ten pat, 1912, Nr. 33.

raidą. Neskaitant J. Šliūpo, radosi ir kitų vietos autorių, kurie užsimojo atlikti didesnius istorinius tos srities darbus. Tarp jų buvo Juozas Otas Širvydas (1875–1935), jau žinomas Amerikos lietuvių žurnalistikos darbuotojas: redaktorius, spaudos teoretikas ir kritikas, publicistas. Būtent jis ėmėsi rinkti ir kaupti medžiagą Amerikos lietuvių spaudos istorijai. 1909 m. tuo reikalu jis kreipėsi į ilgametį „Lietuvos“ laikraščio leidėją ir vienu laikotarpiu (1893 m.) jo redaktorių Antaną Olšauską (Olševskį). 1909 m. rugšėjo 23 d. laiške J. O. Širvydui jis pateikė faktų ir kitokių žinių apie „Lietuvos“ laikraštį; jo redaktorius (nuo pirmųjų), jo pakraipą ir kt.⁹

Aktyviau ir nuosekliau susirašinėti su Amerikos lietuvių redaktoriais ir leidėjais J. O. Širvydas vėl pradėjo apie 1914 m., minint lietuviškos spaudos atgavimo dešimtmetį. Ta proga spaudoje buvo skelbiama įvairios medžiagos iš lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimo, lietuviškos spaudos draudimo laikų leidinių. Lietuvių spaudos veikėjai, į kuriuos J. O. Širvydas dažniausiai noriai kreipdavosi, suvokdami reikalo ir darbo svarbą, dalijosi savo žiniomis ir duomenimis iš vieno ar kito laikraščio istorijos ar gyvenamojo laikotarpio.

Kaip rodo J. O. Širvydo 1914 m. rugpjūčio 8 d. rašytas laiškas A. Olšauskui, jo (taigi ir kitų) prašyta atsakyti į tokius klausimus: „1. Laikraščio vardas; 2. Jo pakraipa; 3. Kada ir kur, koku adresu įkurtas ir ar eina; 4. Kas uždėjo ir rėdė bei dabar rėdo; 5. Prenumeratos kaina; 6. Įvykusios svarbesnės permainos – padidinimai, pakraipos pamainymai, etc.“. Sudarant klausimyno schemą galėjo būti naudingi ir amerikietišku laikraščių tyrimų pavyzdžiai. Apibūdinant vieną laikraštį reikalaauta nušviesti tokias skiltis kaip „trumpa istorija,„; „laikraščio statistikos medžiaga“; „laikraščio vedimo pusė“ ir kt.¹⁰

Teikdami informaciją redaktoriai, leidėjai, bendradarbiai vienu ar kitu klausimu reiškė ir savo pastabas, patarinėjo, dalijosi mintimis. Antai J. Šliūpas 1914 m. liepos 9 d. laiške J. O. Širvydui rekomendavo

⁹ J. O. Širvydo fondas Vilniaus universiteto mokslinės bibliotekos rankraštynas F.1–E.119–611 [susipažinta 1982 m. – B. R.].

¹⁰ Laikraštija Amerikoje // Žvaigždė 1906 spalio 26.

skirti svarbią vietą „abiejų Juozų Paukščių“ darbams. Kitame savo laiške (1914 m. liepos 28 d.) aptarė „Naujos gadynės“ (1893–1894 m.) leidinį. Redaktorius Juozas Laukis priminė sudėtingus šio laikraščio redaktorių Stasio Malevskio (Homolickio) ir J. Šliūpo santykius, sąlygojusius „Naujos gadynės“ pobūdį bei likimą. „Amerikos lietuvio“ (1897 m.) redaktorius Mykolas Paltanavičius 1914 m. rugpjūčio 7 d. laiške pastebėjo, kad šio laikraščio žlugimo priežastis buvo skaitytojų ir skaitymo įpročiai. „Mūsų žmonės, – rašė jis, – straipsnių nemyli skaityti, o tik žinias“.

Pasitaikydavo taip, kad dėl įvairių priežasčių ir nenorėta teikti informacijos. J. O. Širvydo 1914 m. rugpjūčio 8 d. rašyto laiško antroje pusėje A. Olšauskas pats pažymėjo, kad jis neturįs laiko rankioti faktų ir tikslinti juos. Be to, laiške jis užsiminė apie tai, kad „Lietuvos“ redakcija pati ruošianti spaudai leidinėlių apie šį laikraštį, kur ir bus išdėstyta jo istorija. Anksčiau minėtame laiške J. O. Širvydas pranešė, kad rengiasi rašyti ilgesnį darbą apie Amerikos lietuvių periodiką: „Bus tai kaip ir istorijėlė apie mūsų buvusius ir esančius laikraščius“.

Ar J. O. Širvydas tokią „istorijėlę“ parengė, žinių kol kas neturime. Manytina, kad to padaryti nespėta ar dėl to, jog nebuvo surinkta užtekstinai medžiagos, ar dėl kitų priežasčių, autoriui ėmusis kito darbo (kuris, kaip vėliau matysime, jau buvo apie lietuvišką spaudą jos draudimo laikotarpiu).¹¹

Amerikos lietuvių laikraštijos istorijai priskirtini specialūs leidiniai, skirti įtakingų, populiarių laikraščių sukaktims. Mat tuo laikotarpiu 1911–1917 m. – B. R.) daugeliui iš jų sukako 25-eri metai. Susidarė ilgesnio laiko perspektyva, kuri leidžia pamėginti apibendrinti nueitą to ar kito laikraščio kelią.

Pirmasis iš jų pasirodė 25-osioms „Vienybės lietuvininkų“ metiems skirtas leidinys.¹² „Saulės“ laikraščio ir spaustuvės 25-mečiui taip pat

¹¹ Raguotis B. Pirmieji lietuvių periodikos istorijos darbai. Žurnalisto žinynas. Antroji knyga. V. 1996, p. 181–185.

¹² „Vienybės lietuvininkų“ 25 metų sukaktuvių jubiliejus (1886–1911). Bruklinas, 1911.

buvo parengtas sukaktuvinio pobūdžio kalendorius.¹³ Žadėtoji „maža brošiūrėlė“ apie „Lietuvos“ laikraščio istoriją greičiausiai nebuvo išleista, o parengta medžiaga sudėta į sukaktuvinį 1917 m. numerį.¹⁴

Kad ir nedidelę leidybos sukaktį minėjo ir kiti Amerikos lietuvių laikraščiai („Žvaigždė“, 1912; „Keleivis“, 1915; „Kova“, 1915 ir kt.), jų veiklos dešimtmečių proga arba leisti specialūs numeriai, arba sukaktys paminėtos kitais būdais.

Sukaktuviniai leidiniai ar numeriai, žinoma, turėjo jubiliejinių, savireklamos žymių. Bet svarbiau pabrėžti, kad į juos buvo sudėta ganai daug įvairaus žanro ir pobūdžio istorinės medžiagos (straipsnių, atsiminimų, pastabų, nuotraukų ir kt.). Rašyta apie jų kryptį, redaktorius, leidėjus, bendradarbius. Tuo požiūriu savo orientaciją ypač yra keitęs „Vienybės lietuvininkų“ laikraštis: nuo religinės katalikiškosios iki demokratinės pasaulietinės, net ir socialistinės krypties. Tokie pokyčiai, susiję su laikraščio redaktoriais ir leidėjais, su visuomeniniais, konjunk-tūros, situaciniais dalykais, atspindėti ir laikraščio 25-mečiui skirtame leidinyje, kuris nepretendavo į išsamų vertinimą. Tai priklausė nuo autorių, kurie šį laikraštį apibūdino iš skirtingų pozicijų.

Daugiau savireklamos buvo „Saulės“ laikraščio 25-osioms metinėms skirtame kalendoriuje, kuris parengtas ir išleistas jau po steigėjo ir ilgamečio redaktoriaus bei leidėjo D. Bačkausko mirties (1909 m.) (parengė jo sūnus P. V. Bačkauskas). Tačiau apie laikraščio „Saulė“ istoriją pasakota D. Bačkausko stiliumi. Kitiškai pažvelgus į aiškios ir atviros savireklamos dalykus, galima teigti, kad šiam leidiniui pasitelkta medžiaga naudinga Amerikos lietuvių žurnalistikos istorijai. Tuo požiūriu ir kitoms (mažesnėms) sukaktims skirti numeriai turėjo pažintinę reikšmę, teikė žinių, kurios istoriškai svarbios ir dabar.

Dar tada, kai rinko medžiagą Amerikos lietuvių periodikos „istorijėlei“, nuo 1914 m. birželio 10 d., prisidengdamas kriptonomu S,

¹³ F. V. (Pranciškus Vytautas – B. R.) Bačkauskas 25 metai „Saulės“ gyvenimo sukaktuvės knygoje „Laikraščio „Saulė“ kalendorius ant meto 1913. Mahanoj Sitis, 1912.

¹⁴ „Lietuvos“ istorija // Lietuva, 1917 gruodžio 28, Nr. 52.

J. O. Širvydas „Vienybės lietuvininkų“ laikraštyje pradėjo spausdinti apimtimi didžiausią darbą „Lietuvių spauda praeity“, su pertrūkiais jį tęsė iki 1915 m. liepos 28 d., t. y. kiek ilgiau nei metus. Vis dėlto darbas liko nebaigtas. Tačiau pabrėžtina, kad tai buvo pirmasis Amerikos lietuvių ir apskritai vienas iš pirmųjų mūsų istoriografijoje mėginimų aprašyti lietuvių spaudą draudimo laikotarpiu, iš dalies – ir Mažosios Lietuvos spaudą.

Pats J. O. Širvydas teigė (tai matyti ir iš teksto – B. R.), kad jo tikslas buvo išdėstyti ar atpasakoti tai, kas apie to laikotarpio laikraščius jau buvo paskelbta (J. Šliūpo, „Aušros“, „Varpo“ sukaktims skirta medžiaga, A. Bruožio (A. B. Klaipėdiškio) knyga „Prūsų lietuviški laikraščiai“, 1914; kiti šaltiniai).¹⁵

Atsižvelgdamas į tai savo apžvalgą J. O. Širvydas pradėjo nuo „Aušros“ – plačiai aprašė jos atsiradimo istoriją, kryptį, vaidmenį.¹⁶ Paskui autorius netikėtai perėjo prie Mažosios Lietuvos laikraščių: pradėjo, kaip tada buvo priimta, nuo „Nusidavimų apie evangelijos prasiplatinimą tarp žydų ir pagonių“ (1832 m.) ir baigė Martyno Jankaus leidiniais „Garsas“ ir „Liuteronas“. Bibliografinės žinias apie Mažosios Lietuvos laikraščius J. O. Širvydas perteikė paninaudojęs duomenimis iš minėtos A. Bruožio (A. B. Klaipėdiškio) knygos. Apžvalgos autorius apgailestavo, kad neturėjo kitokios medžiagos.

Grįžęs prie Lietuvai skirtos periodikos J. O. Širvydas paminėjo „Šviesos“ laikraštį, jis, be kita ko, stebėjosi sprendimu nieko nerašyti apie „dvasišką ir svietišką vyresnybę“.

Daugiausia dėmesio teko laikraščiui „Varpas“. Jo apžvalga apėmė keliolika „Vienybės lietuvininkų“ numerių. Kaip ypatingas šio žurnalo nuopelnas buvo pabrėžiamas rūpinimasis gryninti lietuvių kalbą ir rašybą.¹⁷ Autorius prisimena, kad „Varpo“ skaitytojai pirmiausia ieškodavę kritikos, ypač literatūrinės, rašinių. Tokiu plačiu „Varpo“ apibūdinimu ir

¹⁵ Lietuvių spauda praeity // Ten pat, 1915 kovo 24.

¹⁶ Ten pat, 1914 liepos 15.

¹⁷ Ten pat. 1915 birželio 25.

nutrūko darbo „Lietuvių spauda praеity“ leidyba. Darbas rašytas priešokiais, su pertraukomis, dalimis: jo struktūra paini, trūksta nuoseklesnio dėstymo, proporcingumo.

Vertingiausi dalykai šiame darbe yra autoriaus įterptos pastabos apie vieną kitą laikraštį, kurį jis prisimena arba yra turėjęs savo bibliotekoje. Antai radęs joje užsilikusį Silvestro Gimžausko „Priešaušrio“ egzempliorių, J. O. Širvydas, palyginti su kitais leidiniais, aprašė jį plačiai, neproporcingai. Vienur kitur Didžiajai Lietuvai spaudos draudimo laikotarpiu leistus laikraščius jis mėgino lyginti su Amerikos lietuvių laikraščiais, svarstė pirmojo lietuviško periodinio leidinio klausimą. Tuo šis J. O. Širvydo darbas yra susijęs su Amerikos lietuvių spaudos istorija. Galima daryti prielaidą, kad į leidinį „Lietuvių spauda praеity“, jeigu jis būtų tęstas, būtų įterpta ir istorinė Amerikos lietuvių spaudos apžvalga. Joje atitinkamą vietą būtų užėmęs redaktorių, leidėjų, žurnalistų biografijų ir veiklos aprašymas.

Aptariamuoju laikotarpiu Amerikos lietuviai autoriai daugiau dėmesio nei anksčiau kreipė į spaudos personalijas. Tų žmonių charakteristikos jau nebe tokios polemiskos, ne vien kritiškos ir negatyvios. Vis dėlto tenka pažymėti, kad nestigo ir įprasto niekinimo, ypač jeigu aprašomos asmenybės pasaulėžiūra skyrėsi iš esmės ar net buvo priešinga. Tai pasakytina, visų pirma, kalbant apie pirmųjų ir apskritai paskutinio XIX a. ketvirčio – XX a. pradžios leidinių steigėjų, leidėjų apibūdinimą ir vertinimą. Tarp jų – M. Tvarausko (1844–1921).

M. Tvarauskas – vienas iš labiausiai nuskriaustų Amerikos lietuvių spaudos pradininkų. Nors jo nuopelnai – svarbūs ir neginčytini,¹⁸ spaudoje ir visuomenėje anksčiau įdiegta ir įsigalėjusi neigiama nuomonė apie jį nepakito. Neatsižvelgiant į tai, kad paties M. Tvarausko pažiūros radikalėjo.¹⁹

Panašios, gal net prastesnės reputacijos „Saulės“ laikraščio redaktoriaus ir leidėjo Domininko Bačkausko (1846–1909) vertinimas pakito.

¹⁸ Tvarauskas M. Pirmoji Amerikos lietuviška knyga. V. 1997.

¹⁹ Ten pat, p. 34.

Itin neigiamas požiūris į jo veiklą ir asmenybės savybes susiformavo ir išliko iš esmės dėl prolenkiškos orientacijos, pažeidžiamų etikos normų ypač kliūdavo jo sukurtų personažų Taradaikos ir tetos Baltruviėnės vardais pasirašomi feljetono pobūdžio rašiniai. Žurnalistinės veiklos požiūriu „Saulės“ laikraštis ir D. Bačkausko kūryba iš esmės priklausė vadinamajai „geltonajai žurnalistikai“. Vis dėlto pažymėtina, kad J. Šliūpas, nors ir nenutylėjo D. Bačkausko trūkumų bei silpnybių, pirmasis pabrėžė jo kaip satyriko gebėjimus²⁰.

Pirmiesiems Amerikos lietuvių spaudiniams J. Šliūpas priešpriešino Antano Olšausko (Olševskio) leistas knygas. Jo žodžiais tariant, šis leidėjas „milžinišką tarnystę atlikęs yra lietuvių suvargusiai tautai“.²¹ Neabejotinai reikšmingas A. Olšausko indėlis į lietuvišką knygą, „Lietuvos“ laikraščio leidybą. Per 1894–1917 m. išleista 131 jo knyga.

Nuopelnus už „Lietuvos“ (A. Olšausko) leidinius teisinga skirti ne tik leidėjui, bet ir redaktoriui Juozui Adomaičiui-Šernui (1859–1922). Pastarasis daug prisidėjo nustatant kryptį ne tik kalbant apie laikraštį, bet ir apie A. Olšausko leidybą, kitą veiklą. Pats J. Adomaitis-Šernas A. Olšauskui ir „Lietuvos“ laikraščiui parengė apie keliolika įvairių mokslų populiarinamųjų knygų. Jos turėjo didžiulį pasisekimą ir buvo pelningos A. Olšausko verslui. Juolab kad pastarasis buvo sumanus žmogus, gabus įvairiam verslui, turėjo spaustuvininko ir redaktoriaus darbo patirties bei užmojų. Minėtini jo sumanymai (enciklopedijos, dienraščio leidimas, 1910–1913 m.) ir netgi nesėkmės (banko žlugimas, „Lietuvos“ laikraščio praradimas, 1917 m.). Spaudoje ne kartą rašyta, kad A. Olšauskas, siekdamas sau naudos, negailėdamas spaudė spaustuvės ir redakcijos žmones.²² Jo iniciatyva, apie 1912 m. motyvuojant politiniais siekiais, konfliktuojant buvo pakeista „Lietuvos“ kryptis. J. Adomaitis-Šernas tik iš gailėsčio liko formalus „Lietuvos“ redakto-

²⁰ Šliūpas J. D. Bačkausko biografijai // Laisvoji mintis. 1910, Nr. 16.

²¹ Šliūpas J. Pirmutiniai lietuviški... // Ten pat, 1910, Nr. 4.

²² Žr. „Lietuvos“ statėjai (raidžių rinkėjai – B. R.) Chikagos lietuvių raidžių statėjų reikaluose // „Lietuva“ 1907, Nr. 1.

rius, kol buvo atleistas iš darbo.²³ Tolerantiškas, kantrus, besitaikstantis, išnaudojamas ir skriaudžiamas A. Olšausko, J. Adomaitis-Šernas tik 1917 m. išdrįso pareikšti, kad per 22 darbo metus A. Olšauskas, nors ir dėjosi esąs jo geradarys, „jokios geradarystės <...> nepadarė“.²⁴

Iš lietuvių visuomenės bei žurnalistikos veikėjų vienintelis, kuris sulaukė specialaus biografinio leidinio, buvo Vladislovas Dembskis (1831–1913).²⁵ Ateistiniai ir kiti jo raštai daugiau publicistiniai, polemiskos dvasios, palyginti sudėtingo stiliaus. V. Dembskio bendraminčių, artimų draugų parengta knyga iš esmės pateikė šios prieštaringos, pažymėtinos asmenybės paveikslą, kuris nemažai kur vienpusiškas ir idealizuotas.

1905–1919 m. dėl natūralios žurnalistų gyvenimo ir likimo tėkmės gana sparčiai plėtojosi tokie žanrai kaip nekrologas, sukaktiniai straipsniai ir kt. Jie teikė istoriškai baigtinių duomenų apie asmenį, jo reikšmę ir vietą.

Iš gyvenimo dėl suprastėjusios sveikatos ar apsisprendę patys jau traukėsi pirmieji Amerikos lietuvių spaudos steigėjai, leidėjai, laikraščių bendradarbiai. Vis dažniau pasitaikydavo ir jaunų žurnalistų, literatų netekčių.²⁶

Dar iki 1905 m. šalies lietuviškoji žurnalistika neteko tokių spaudos, knygos žmonių kaip A. Burba, M. J. Andriukaitis, J. Zlatožinskas ir kiti. Per du XX a. dešimtmečius spauda patyrė didelių nuostolių, prarado daug jai nusipelnusių veikėjų. Tai neigiamai paveikė ją kiekybės ir profesionalumo požiūriais. Paminėsime, kokių veikėjų neteko žurnalistika (abėcėlės tvarka): D. Bačkausko, G. Baltakio (Raitelio), V. Dembskio, A. Kaupo, B. Laucevičiaus-Vargšo, J. Paukščio, J. J. Paukščio, J. Sutkaus,

²³ Prūseika L. Dėdė Šernas // *Laisvė*, 1915 m. gruodžio 21 d.; Šernas neturi duonos „Vienybė lietuvininkų“, 1917 m. birželio 13 d.

²⁴ Šernas L. (J. Adomaitis-Šernas) Iš praeities mūsų laikraštijos // „Lietuva“, 1917 m. gruodžio 28 d., Nr. 52.

²⁵ J. Šliūpas, J. O. Širvydas. Kun. Vladislavas Dembskis: jo gyvenimas, raštai ir darbai. 1916.

²⁶ Baronas K. Gasparas Baltakys (G. B. Raitelis) // *Laisvoji mintis* 1912, Nr. 32.

V. Varnagirio, A. J. Vištelio, J. Žebrio, kitų. Čia išvardyti žinomi ar plačiau Amerikos lietuviams pažįstami žurnalistai, publicistai, leidėjai. Lai kraščiuose skelbti jų nekrologai, atsiminimai apie juos ir pan.

Velioniai žurnalistai, jų gyvenimas ir veikla dažnai apibūdinami objektyviau, ne tik remiantis jų pasaulėžiūra. Nekrologai daugiausia rašyti draugų, bičiulių, tad atskleidžia ir asmeninio, intymesnio, privataus gyvenimo detalių bei epizodų.

Išvados

Po 1904 m. pastebimai keitėsi žanrinis, teminis, dalykinis Amerikos lietuvių autorių istorinių darbų pobūdis bei lygis. Jeigu iki to laiko nuomonės ir sprendimai, susiję su lietuvių spaudos istorija, iš esmės buvo prasitarimo, pavienių pastabų, komentarų, intarpų pobūdžio, apskritai fragmentiški, tai laikui bėgant radosi bandymų ne tik dėstyti faktus, bet ir jungti juos į visumą, apibendrinti vieną ar kitą lietuvių žurnalistikos raidos laikotarpį, reiškinių, asmenybę.

Daug dažniau ir daugiau imta skelbti straipsnių, net darbų, kuriuose jau ryškūs monografijos elementai. Turinčių trūkumų ir silpnybėmių. Skelbta ir naujų temų bei interpretacijų, tarp jų – istorinio bei teorinio pobūdžio žurnalistikos. Apskritai išryškėjo istoriškai gilesnių, visumą aprėpiančių analitiškesnių darbų tendencija.

Įteikta 2016 m. gruodžio 19 d.

The History of Lithuanian Journalism in the Works of Lithuanian Americans

Bronius Raguotis

Summary

This is the second part of author research about the history of Lithuanian journalism in the works of Lithuanian Americans. The first article was published in 2008. In the second part, the author makes an analysis of period 1905–1919 and compare it with the period of 1879–1904 analysed in the first article.